

Ключевые слова: категория валентности, дискурс, диалектный текст, глагол, лексико-грамматический класс слов.

Hluhovtseva K. D. Names of specific physical actions in dialect discourse of Ukrainian easternslobozhanian speech

This article describes the names of actions performed during the construction of residential and commercial buildings that are fixed in the dialect texts-memories in easternslobozhanian speech. The author argues that the respondents operate in their description mostly commonly used words that are certified by many regulation Ukrainian dictionaries. Changes in literary language are noticed by naming during the process of houses construction (*ст|рої|ти х|ату, лі|ни|ти х|ату*) and coat the houses (*ў|л'|н|л'|ати, об|л'|н|л'|увати х|ату*). Most of the analyzed verbs were used in many areas of Ukraine. Those who call the general action (*будувати, строїти, ставити, класти, мурувати, закладати, лити*) used in the text with nouns in the genitive case and have mostly left-side valence (*хату, хижу, стіни*). The same valence in dialect texts have verbs *мазати (хату), вліпляти (стіни), обліпляти (школу), накладати (горище)*. They may be used with ablative nouns, but they are mostly omitted in the text: *мазати хату (глиною)*.

Dialect texts written in different areas of Ukraine, certify the common cultural traditions, which were followed by our ancestors in the constructing of residential and non-residential buildings that are related to the custom of choosing the place for the house creating. People put some money, some wheat, piece of sheepskin coat etc. Under the basement of the central corner of the house. It proves the antiquity of such traditions and of their continuity, and the relationship of cultural slobozhan heritage first of all with traditions of the Middle Dnieper, and other regions inhabitants.

Key words: valence category, discourse, dialect text, verb, lexical and grammatical class of words.

Стаття надійшла до редакції 11.12.2016 р.

Прийнято до друку 14.12.2016 р.

Рецензент – канд. філол. н., доц. Ніколаєнко І. О.

І. В. Гороф'янюк (Вінниця)

УДК [811.161.2'282:801.81](477.43/44)

**ФОЛЬКЛОРНІ ТЕКСТИ ЗБІРКИ О. КУРИЛО
„МАТЕРІЯЛИ ДО ДІАЛЕКТОЛОГІЇ ТА ФОЛЬКЛОРИСТИКИ”
ЯК ДжЕРЕЛО ПОРТРЕТУВАННЯ ПОДІЛЬСЬКОГО ГОВОРУ**

Евристичну цінність фольклорних текстів і для діалектологічної науки, і для фольклористики активно обґрунтовують П. Богатирьова [Богатирев 2006], О. Богословська [Богословская 1985], С. Праведников [Праведников 2009], Б. Путілов [Путилов 2003], М. Толстой [Толстой

1995], А. Хроленко [Хроленко 1991] та інші дослідники, результатом чого стало окреслення галузі „фольклорна діалектологія” – мовознавчої науки, що вивчає діалектні риси у фольклорі. Одним з найбільш вагомих аргументів того, що фольклорна діалектологія існує, є положення про те, що вся народна культура за своєю природою діалектна: „Народна культура настільки ж діалектна і є не менш яскравим показником етносу та етнічних утворень, ніж мова”, – як зауважував М. Толстой [Толстой 1995: 29].

Докладне вивчення зазначеного аспекту дозволить розширити джерельну базу регіональної лексикології, з одного боку, і поглибити знання про особливості побутування усної народної творчості в різних регіонах України, з іншого. Проте до сьогодні фольклор Поділля не став об’єктом діалектної фольклористики. Це й формує актуальність нашої розвідки, присвяченої виявленню діалектних рис подільського говору на всіх мовних рівнях у фольклорних текстах збірки О. Курило „Матеріяли до діалектології та фольклористики” (Курило).

Фольклорно-етнографічні записи з Поділля були й залишаються важливим джерелом історичного вивчення подільських говірок. Їхні риси частково відбиті в записах В. Гнатюка, А. Димінського, С. Руданського, А. Свидницького, К. Шейковського, К. Широцького та ін. Значну увагу дослідники приділяли прозовим жанрам фольклору Поділля, зокрема казкам. Мову українських народних казок досліджували Я. Закревська, В. Хоменко Л. Дунаєвська, О. Бріцина, Б. Коваленко та ін.

Емпіричну базу розвідки формують прозові фольклорні тексти (37 одиниць), які повно відображають фонетичні особливості мовлення інформаторів, записані в 20-х рр. ХХ ст. О. Курило в 9 населених пунктах Вінницької обл.: с. П’ятничани Вінницького р-ну, с. Широка Гребля Тиврівського р-ну, с. Грижинці Тиврівського р-ну, с. Москалівка й с. Горбівці Літинського р-ну, с. Ялинець Бершадського р-ну, с. Озаринці та с. Коньовій Могилівського р-ну, с. Руські Фільварки Кам’янець-Подільського р-ну Вінницької обл.

1. Діалектні особливості на фонетичному рівні.

1.1. Усічення слів: *Приїхали в ліс тай ка^е до неї* (Курило, 32); *А ті дівчині сказали шо „винесеш нам гобідати”* (Курило, 34); *А йо покинули вдома* (Курило, 40); *Тай тра просити* (Курило, 47); *Тра заперти церкву* (Курило, 55); *Мо воно і правда* (Курило, 51); *Розібрав з годержи* (Курило, 32); *То вна їго все посилала до мамі* (Курило, 37); *Поставив ї* (Курило, 37); *Якось вирвався з то гвоздика* (Курило, 36); *Же не рано* (Курило, 39); *Стали їден друго посилати* (Курило, 36); *Бло-б взяти та в хлів зачинити* (Курило, 37); *Захтіла вона води* (Курило, 33); *Наи ти б’еш коняку* (Курило, 47).

1.2. Збереження у формах непрямих відмінків займенника *цей (сеї)* кореневого голосного [e], що не заступився голосним [o]: *Цего зілля* (Курило, 43).

1.3. Використання протетичних приголосних [г], [в] та голосної [і]: *Їздили вони горати, а ті дівчині сказали що „винесеи нам гобідати”* (Курило, 34); *Повипускав сестру і гобидва брати* (Курило, 35); *Баче в гобійсті* (Курило, 43); *Шо він собі нагиминував* (Курило, 37); *Він взяв собі гоженівся* (Курило, 37); *Він є на гоборі* (Курило, 43); *Поїхав на вохоту* (Курило, 57); *Він його тоже іспросив* (Курило, 57); *Це не чоловік, це шось гиньче* (Курило, 43).

1.4. Явище метатези: *А медвідь ішов ззаду і загортав цю скибу* (Курило, 34); *Приїхали брати, Павло і Іван, і Котигорошок* (Курило, 35).

1.5. Ікавізм: *Шо ти за їдна* (Курило, 32); *Жінка їго* (Курило, 43); *А жінка їму каже* (Курило, 32); *Вже їму платят гроші* (Курило, 52); *Приїхали брати, Павло і Іван, і Котигорошок* (Курило, 35); *Стали їден друго посилати* (Курило, 36); *По-своїму пише друге* (Курило, 33); *Прийди звечіра* (Курило, 43); *Він пімре* (Курило, 53); *Яма здорова і глібока* (Курило, 36); *Пічінки* (Курило, 49); *Мама дала прадіва* (Курило, 38).

1.6. Зафіксовано поодинокий випадок уживання твердого [ц], що загалом не властиво для центральної частини подільського говору: *Новий місяц* (Курило, 49).

1.7. Явище депалаталізації [р]: *Від подвіра до свої хатки ввідгоров скибу* (Курило, 34); *Бо прамо біда* (Курило, 37); *Трох іде на охоту* (Курило, 36); *Здидавсі з радовим солдатом* (Курило, 57), *Мама дала прадіва* (Курило, 38).

1.8. Явище епентези: *Набрала вона бочку м'яса* (Курило, 36); *Наварити бараболі, помняти* (Курило, 38); *Кицька м'яв* (Курило, 40); *Може, тобі не времня ше* (Курило, 52).

1.9. Явище гіперизму – заміна [у] на [о]: *Оба блодили по лісу* (Курило, 57).

1.10. Відсутність національного чергування *о, е // і*: *Посля знов ідут люди* (Курило, 39); *Зачинив у другу комнату* (Курило, 35).

1.11. Заступлення фонем [а] на [и]: *Ну, тий якось* (Курило, 42), [и] на [е]: *Я тебе таке побачу* (Курило, 43).

1.12. Явище укання: *Поцюлувала* (Курило, 46); *Вийшов юму год* (Курило, 52); *Пан про нюю чув* (Курило, 59); *Той дохтур молодий ше* (Курило, 56).

1.13. Явище акання: *З кожної жили* (Курило, 49).

1.14. Заступлення л → ъ: *Було в неї багацько горівки* (Курило, 57), *З ним товку не видим* (Курило, 40).

Серед подільських діалектних особливостей у фольклорних текстах аналізованої збірки О. Курило на фонетичному рівні найбільш частотними є явища усічення слів (14 слововжитків), ікавізм (12 слововжитків), використання протетичних звуків (10 слововжитків). Найменш частотними є явища збереження в непрямих відмінках займенника *цей (сей)* кореневого голосного [е], що не заступився голосним [о], заступлення [л] → [ў], явище гіперизму – заміна [у] на [о], уживання твердого [ц] (по 1 слововжитку).

2. Діалектні особливості на морфологічному рівні.

2.1. Уживання дієслів у формах 3-ї особи теперішнього часу з кінцевим приголосним [т] замість [т']: *Ото вже вони їдуть лісом* (Курило, 32); *Нехай дадуть хоч солі* (Курило, 37); *Біжсат, біжсат* (Курило, 41); *Бачат вбраного* (Курило, 43); *Вечеряти наварит* (Курило, 43); *Дрова не горат* (Курило, 43); *Кажут люди так* (Курило, 58); *Шо там вони лазят по снігові* (Курило, 58); *Вони там замерзнут* (Курило, 58); *Він до них приходит* (Курило, 58); *Вода горит* (Курило, 60); *Який ти добрий з своєю сестрою* (Курило, 32); *Я нічо не хочу, но зробіт мені дудочку* (Курило, 41); *Нехай тобі Бог платит* (Курило, 43); *Загадуют йти на панцину* (Курило, 47); *Возьміт, мамо, і її виженьте* (Курило, 33).

2.2. Форми дієслів типу *ходе, робе*: *Приходе додому* (Курило, 46); *Нехай він мені клепку вставе* (Курило, 47).

2.3. Відмінювання іменників м'якої та мішаної груп за зразком твердої групи: *Я її возьму за жінку* (Курило, 33); *Тепер я піду з медвідьом битися* (Курило, 35); *Вирвав з коріньом* (Курило, 35); відмінювання прикметників м'якої групи за аналогією до твердої: *Ранішна* (Курило, 49).

2.4. Специфічні форми числівників: *Ти іди, то нас буде штири* (Курило, 36); *Стали їден друго посилати* (Курило, 36).

2.5. Специфічні форми наказового способу дієслів: *Возьміт, мамо, і її виженьте* (Курило, 33), дійсного способу: *Ідьом со мною* (Курило, 56).

2.6. Збереження архаїчних форм займенників: *Попало се письмо до братової жінки* (Курило, 33); *Так як ви мене спитали за сесе* (Курило, 53); *Він заліз геть усьой* (Курило, 35); *Прослужив в него рік* (Курило, 52); *Хрестом тя враждаю* (Курило, 53).

2.7. Хитання в граматичній категорії роду: *Сплели дуже грубий мотуз* (Курило, 36); *Наш ти б'еш коняку* (Курило, 47).

2.8. Поодинокий випадок уживання прислівників відзайменникового походження: *Зілля оте-го* (Курило, 43).

2.9. Непригаманний подільському говору випадок уживання частки *с'а* в препозиції до дієслова: *Шоб я живо ся кончив* (Курило, 52); *Я дам ся видіти* (Курило, 52); *Шоб ся вродило просо* (Курило, 59).

2.10. Уживання давньоруського походження прикметників та сполучників, що оформились у спільнослов'янський період: *Ідьом со мною* (Курило, 56); *Я нічо не хочу, но зробіт мені дудочку* (Курило, 41).

2.11. Уживання варіанта наказової частки *най – хай*: *Най приїдут мої сини* (Курило, 57).

2.12. Уживання архаїчних прислівникових форм: *Затим вони всі вийшли* (Курило, 57).

2.13. Уживання сполучника *да* замість *та*: *Да я забувся* (Курило, 40); *Випрошу хліба да й будеш їсти* (Курило, 58).

2.14. Творення найвищого ступеня порівняння прикметника за допомогою суфікса *-іщ-*: *Бери що тобі найлюбіше і наймилише* (Курило, 60).

2.15. Уживання нестягнених форм займенників: *Пан про нюю чув* (Курило, 59).

Серед подільських діалектних особливостей у фольклорних текстах збірки О. Курило „Матеріали до діалектології та фольклористики” на морфологічному рівні найбільш частотними є явища вживання дієслів у формах 3-ї особи теперішнього часу з кінцевим приголосним [т] замість [т'] (16 слововжитків). Найменш частотними є явища вживання прислівників відзайменникового походження, використання специфічних форм прислівників, уживання нестягнених форм займенників, використання архаїчних прислівникових форм, уживання варіанта наказової частки *най – хай* (по 1 слововжитку).

3. Діалектні особливості на синтаксичному рівні.

3.1. Висока частотність уживання слова *що*. Лексему вжито і як підрядний сполучник, і як сполучне слово – відносний займенник *що* (*що*): *Будка, що сторож ночував* (Курило, 43).

3.2. Специфічні форми керування: *Но він не радився жінки, а радився сестри* (Курило, 32); *Розібрав з годєжи* (Курило, 32); *Ви нею не журіться* (Курило, 33).

3.3. Уживання поруч з іменником у формі однини пошанівної форми множини дієслова: *Тато мої розказували* (Курило, 43).

3.4. Розширення семантики слів. Наприклад: *за ‘про’*: *Так як ви мене спитали за сесе* (Курило, 53); *Я вам скажу сказки за шевця* (Курило, 55).

Серед подільських діалектних особливостей у фольклорних текстах збірки О. Курило „Матеріали до діалектології та фольклористики” на синтаксичному рівні найбільш частотними є явища розширення семантики слів (2 слововжитки) і використання специфічних форм керування (4 слововжитки).

4. Діалектні особливості на лексичному рівні.

У прозових фольклорних текстах, записаних О. Курило на Поділлі на початку ХХ ст., фіксуємо такі лексичні особливості: *Брат оп'ять іде на ярмарок* (Курило, 32) – *оп'ять* ‘знову’; *Покинув він її временно* (Курило, 33) – *временно* ‘тимчасово’; *Її брат був форімник* (Курило, 33) – *форімник* ‘корівник’; *Спанаравилась вона їму* (Курило, 33) – *спанаравитись* ‘сподобатись’; *Пішла мати шмаття прати* (Курило, 34) – *шмаття* ‘одяг’; *Підклав мізельний палець* (Курило, 35) – *мізельний палець* ‘мізинець’; *Ідут, надібают хатку* (Курило, 36) – *надібати* ‘побачити, зустріти щось/когось на своєму шляху’; *Кинув її цю руку в писок* (Курило, 36) – *писок* ‘рот’; *Кинув се горня* (Курило, 38) – *горня* ‘гличик’; *Випачсав його* (Курило, 38) – *випачсати* ‘вичесати’; *А він допіро жене* (Курило, 39) – *допіро* ‘щойно, тільки що’; *З ним товку не видим* (Курило, 40) – *видити* ‘бачити’; *Жолобайка така* (Курило, 43)

– жолобайка ‘яма’; **Зачіпився** (Курило, 43) – *зачіпився* ‘повішався’; **Скортіло їго ніти** (Курило, 44) – *скортіло* ‘захотілось’; **Покласти протів сволока** (Курило, 45) – *протів* ‘напроти’; **Загадуют йти на паницину** (Курило, 47) – *загадувати* ‘наказувати’; **Ти безклепка** (Курило, 47) – *безклепка* ‘дурень’; **Паністі** (Курило, 49) – *паністі* ‘нігті’; **Слабий до нього вийде** (Курило, 50) – *слабий* ‘хворий’; **Шоб хазяював** (Курило, 51) – *хазяювати* ‘господарювати’; **Кажси: дохтор** (Курило, 52) – *дохтор* ‘лікар’; **Той дохтур молодий ше** (Курило, 56) – *дохтур* ‘лікар’; **Не тільки шо я бачив** (Курило, 53) – *тільки* ‘тільки, лише’; **Єсть у пана жінка** (Курило, 56) – *єсть* ‘є’; **Здибавсі з радовим солдатом** (Курило, 57) – *здибавсі* ‘зустрівся’; **Оба блодили по лісу** (Курило, 57) – *оба* ‘обоє’; **Забрав їдло** (Курило, 57) – *їдло* ‘їжа’; **Вийшли по їдіночкі** (Курило, 57) – *по їдіночкі* ‘поодинці’; **Він тогді будить того солдата** (Курило, 57) – *тогді* ‘тоді’; **Паня розсудила людей** (Курило, 60) – *паня* ‘пані’; **Коробочка з табакою** (Курило, 46) – *табака* ‘різновид табаку’; **Він його тоже іспросив** (Курило, 57) – *тоже* ‘теж, також’; **Добилась до села** (Курило, 32) – *добитись* ‘дійти’; **Кобила мала лоша** (Курило, 59) – *мати лоша* (дитя) ‘народити’.

5. Діалектні особливості на словотвірному рівні.

5.1. Уживання варіанта префікса *з-* – *за-*: **Хто третю булку заїв** (Курило, 56), *за-* – *по-*: **Зачав перед ним ізвінятися** (Курило, 58).

5.2. Уживання додаткових суфіксів: **Було в неї багацько горівки** (Курило, 57).

У результаті аналізу друкованих фольклорних текстів, записаних Оленою Курило на Поділлі у ХХ ст., було зафіксовано 158 діалектних слововжитків (64 – на фонетичному, 47 – на морфологічному, 8 – на синтаксичному, 36 – на лексичному та 3 слововжитки на словотвірному рівнях). Отже, наше дослідження вкотре підтверджує високу евристичну цінність фольклорних текстів, навіть друкованих, для діалектологічних студій.

Виконане дослідження не претендує на вичерпність, адже проблема діалектологічного аналізу мови фольклору була й залишається актуальною. Переконані, що розширення предмету дослідження, залучення до аналізу фольклорних текстів ширшого ареалу та різних часових зрізів поглибить висновки щодо особливостей подільського говору української мови, з одного боку, а з іншого – посилить теоретичні узагальнення про фольклор як надійне джерело діалектологічних студій.

Джерела дослідження

Курило О. – Курило О. Матеріяли до укр. діалектології та фольклористики / Олена Курило. – К., 1928. – 135 с.

Література

Богатырев 2006 – Богатырев П. Г. Язык фольклора / П. Г. Богатырев // *Вопр. языкознания.* – 1973. – № 5. – С. 106 – 116;

Богословская 1985 – Богословская О. И. Язык фольклора и диалект : учеб. пособие по спецкурсу / О. И. Богословская. – Пермь : Изд-во Перм. гос. ун-та, 1985. – 72 с.; **Праведников 2009** – Праведников С. П. Пути возникновения в языке фольклора различий территориального характера / С. П. Праведников // Учен. зап. Курск. гос. ун-та. Сер. : Филологические науки. – Курск, 2009 [Электронный ресурс] // Режим доступа : <http://www.scientific-notes.ru>; **Путилов 2003** – Путилов Б. Н. Фольклор и народная культура; In memoriam / Б. Н. Путилов. – СПб. : Петербургское Востоковедение, 2003. – 464 с.; **Толстой 1995** – Толстой Н. И. Язык и народная культура. Очерки по славянской мифологии и этнолингвистике / Н. И. Толстой. – М. : Индрик, 1995. – 512 с.; **Хроленко 1991** – Хроленко А. Т. Наддиалектен ли язык русского фольклора? / А. Т. Хроленко // Фольклор в современном мире: аспекты и пути исследования. – М., 1991. – С. 59 – 69.

Гороф'янюк І. В. Фольклорні тексти збірки О. Курило „Матеріяли до діалектології та фольклористики” як джерело портретування подільського говору

Стаття репрезентує результати дослідження евристичного потенціалу мови фольклору для вивчення подільського діалекту на різних мовних рівнях. Предметом аналізу стала збірка О. Курило „Матеріяли до української діалектології та фольклористики” (Київ, 1928), що містить прозові фольклорні тексти (37 одиниць), які повно відображають фонетичні особливості мовлення інформаторів, записані в 20-х рр. ХХ ст. О. Курило в 9 н.п. Вінницької обл. Аналіз засвідчив широкий спектр діалектних явищ, притаманних подільському говору на всіх мовних рівнях: зафіксовано 158 діалектних слововжитків (64 – на фонетичному, 47 – на морфологічному, 8 – на синтаксичному, 36 – на лексичному та 3 слововжитки на словотвірному рівнях). Дослідження вкотре підтверджує високу евристичну цінність фольклорних текстів, навіть друкованих, для діалектологічних студій.

Ключові слова: мова фольклору, діалектна мова, фонетичні особливості, лексичні особливості, морфологічні особливості, синтаксичні особливості, словотвірні особливості, подільський говір.

Гороф'янюк И. В. Фольклорные тексты сборника О. Курило „Матеріяли до діалектології та фольклористики” как источник портретирования подольского говора

В статье представлены результаты исследования эвристического потенциала языка фольклора для изучения подольского диалекта на разных языковых уровнях. Предметом анализа стал сборник О. Курило „Матеріяли до української діалектології та фольклористики” (Киев, 1928), Прозаические фольклорные тексты (37 единиц) сборника, записанные в 20-х гг. ХХ ст. О. Курило в 9 н.п. Винницкой обл., полно отражают фонетические особенности речи информаторов. Анализ

показал широкий спектр диалектных явлений, присущих подольскому говору на всех языковых уровнях: зафиксировано 158 диалектных словоупотреблений (64 – на фонетическом, 47 – на морфологическом, 8 – на синтаксическом, 36 – на лексическом и 3 словоупотребления на словообразовательном уровнях). Исследование в очередной раз подтверждает высокую эвристическую ценность фольклорных текстов, даже печатных, для диалектологических исследований.

Ключевые слова: язык фольклора, диалектная речь, фонетические особенности, лексические особенности, морфологические особенности, синтаксические особенности, деривационные особенности, подольский говор.

Horofyanyuk I. V. Folklore texts of the collection „Material to the Ukrainian dialectology and folklore” by O. Kurylo as a source of Podolsk dialect research

The article presents the research results of the heuristic potential of the language of folklore to study the Podolsk dialect at different linguistic levels. The subject of analysis was the collection „Material to the Ukrainian dialectology and folklore” by O. Kurylo (Kyiv, 1928). It contains prose folklore texts (37 items), written in 20-ies of XX century by O. Kurylo in 9 settlements of Vinnytsia region, they reflect the phonetic features in the speech of informants. The analysis showed a wide range of dialect phenomena inherent in the Podolsk dialect at all linguistic levels: 158 dialectal usages (64 – phonetic, 47 – morphological, 8 – syntax, 36 – lexical and 3 – derivational). At the phonetic level the most frequent phenomena are truncating of words (14 usages) ikavizm (12 usages) using prosthetic sounds (10 usages); at the morphological level – the use of verbs in the forms of 3rd person present time with the final consonant [t] instead of [tʰ] (16 usages); at the syntactic level – the use of specific forms of government (4 usages). The study once again confirms the high heuristic value of folklore texts, even printed, for dialectological studies.

Key words: folk language, dialect language, phonetic features, lexical features, morphological features, syntactic features, diversion features, the Podolsk dialect.

Стаття надійшла до редакції 28.10.2016 р.

Прийнято до друку 01.11.2016 р.

Рецензент – канд. філол. н., доц. Леснова В. В.